

ABOUT THE PARTICIPATION OF UNDERAGE SUSPECTS IN INVESTIGATIVE ACTIONS IN THE MODE OF VIDEOCONFERENCE, AS WELL AS THE USE, IN THIS REGARD, OF TACTICAL TECHNIQUES FOR DETECTING FALSE TESTIMONY AND WAYS TO OVERCOME THEM

Fedorov Ihor

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: igalf1969@gmail.com

Prodanets Natalia

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: nata_03031992@ukr.net

Abstract. The article examines the possibility of amending the Criminal Procedural Code of Ukraine regarding the introduction of a restorative justice program for adolescents who have committed a criminal offense or a minor crime for the first time.

The participation of a minor suspect in this program will make it possible to avoid such negative consequences for a teenager as a criminal record. Due to an introduction of this program, it became necessary to expand the list of investigative actions, which can be carried out remotely (by a conference call) with the participation of underage suspects. Due to the proposed expansion of the list of investigative actions, which can be carried out in the conference call mode, the importance of the criteria for detecting false testimony of a minor suspect increases. The identification of the reasons for giving false testimony by underage suspects, factors directly affecting the receipt of truthful testimony and the function of tactical techniques for detecting false testimony of a minor suspect, have an increasing role in conducting remote investigative actions.

A list of tactical techniques for detecting false testimonies of a minor suspect is provided and their use during interrogation is proposed.

Based on the analysis of scientific works, the list of psychological methods for detecting false testimony has been investigated and supplemented, psychological methods that aimed at the emotional, motivational and intellectual spheres of the teenager's psyche are highlighted.

Keywords: criminal process, investigative actions, tactics, false statements, investigator, underaged suspect, opposition, psychological impact.

Постановка проблеми. У зв'язку із запровадженням в Україні системи відновного правосуддя для неповнолітніх підозрюваних, що вперше вчинили кримінальний проступок або злочин невеликої ступеню тяжкості, виникла необхідність розширення переліку слідчих дій із застосуванням інноваційних розробок і у сфері кримінального провадження.

Однією з цих розробок є застосування режиму відеоконференції, яку дає низка месенджерів із поточним шифруванням: Skype, WhatsApp, Google Meet та інші. Таким чином технічна сторона проведення слідчих дій у дистанційному режимі не повинна складати труднощів. Однак, виникає питання процесуального забезпечення таких слідчих дій. Діючий Кримінальний процесуальний Кодекс України, навідміну від минулого, має в собі звужений перелік таких слідчих дій, що можливо виконувати в дистанційному режимі. Вказаний недолік потребує виправлення на законодавчому рівні.

Іншою, не менш важливою, проблемою, яка виникає при проведенні слідчих дій в дистанційному режимі, є застосування слідчим тактичних криміналістичних прийомів виявлення неправдивих свідчень з боку неповнолітнього підозрюваного. Встановлення причин надання їх слідчому та шляхи подолання неправдивих свідчень з боку підозрюваного і подальше отримання правдивих.

Стан дослідження. Питання використання режиму відеоконференції у кримінальному процесі, а також окремі питання виявлення неправдивих показань досліджували: Архипова Е. А., Білоус В. В., Лавренюк В.В., Михальчук Т. В., Процюк О.М., Ратінов А.Р., Цільмак О.М. та інші.

Метою статті є дослідження особливостей проведення слідчих дій з неповнолітніми підозрюваними в дистанційному режимі (відеоконференції) з визначенням криміналістичних прийомів виявлення неправдивих свідчень, подоланням такої ситуації з подальшим отриманням правдивих свідчень.

Виклад основного матеріалу. Діти – наше майбутнє, це продовження не тільки нас самих, нашого суспільства а і України в цілому. Наша Держава, за сприяння міжнародних організацій: фонду ООН ЮНІСЕФ та інших, згідно ратифікованих Верховною Радою конвенцій вживає дієві заходи не тільки щодо захисту дітей від злочинних посягань, а і щодо надання дитині, яка вчинила кримінальне правопорушення можливість виправитись.

З цією метою, 16 квітня 2020 року, Генеральний прокурор Ірина Венедіктова та Міністр юстиції Денис Малюська підписали спільний наказ про запровадження на національному рівні принципу відновного правосуддя для неповнолітніх, які є вперше підозрюваними у вчиненні кримінальних проступків та злочинів невеликої тяжкості. Суть програми відновлення – дати дитині другий шанс, ресоціалізувати її та запобігти вчиненню повторних правопорушень.[1]

«Ми повинні вберегти дітей, які вперше схилили від потрапляння на лаву підсудних. Неповнолітні мають примиритися з потерпілим, а соцслужби та психологи – відкоригувати їхню поведінку. Тоді прокурор звертається до суду і приймається позитивне рішення щодо звільнення дитини від відповідальності. За попередніми розрахунками, втілення такого проекту по всій Україні дасть можливість вивести з-під кримінального переслідування понад 1,5 тисячі дітей», - заявила Генпрокурор Ірина Венедіктова.»[2]

З метою забезпечення захисту неповнолітньої особи від стресових навантажень, пов'язаних з проведенням досудового розслідування, закріплення її бажання співпрацювати зі слідством і як наслідок не бути засудженою, слідчий повинен використовувати всі можливості, які надає діючий Кримінальний процесуальний Кодекс (далі – КПК).

Однією з цих можливостей, є проведення слідчих дій в дистанційному режимі – в режимі відеоконференції.

Необхідно визнати, що застосування цифрових технологій надає змогу забезпечити швидке, повне та всебічне проведення досудового розслідування із визначення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, а також обмеженнями, які запроваджені у зв'язку з всесвітньою пандемією коронавірусу.

На теперішній час, застосування дистанційного провадження продовжує неоднозначно сприйматися в теорії кримінального процесу. Ми підтримуємо думку В. В. Білоуса, який вважає, що використання технологій відеоконференції зв'язку в кримінальному процесі дозволяє підвищити ефективність використання часу, фінансових і людських ресурсів, збільшити кількість розглянутих проваджень за певний проміжок часу, скоротити строки розгляду тощо[3]

На даний час, ч. 1 ст. 232 КПК України «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування» зазначає наступне:

«Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.»[4]

Відповідно до положень ч. 1 ст.336 КПК України «Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження»:

«1. Судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі:

1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;

5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми.»[4]

Для дослідження питання достатності вищевказаного переліку слідчих та судових дій, які можуть бути запроваджені в режимі відеоконференції, вважаємо за потрібне звернутись до положень попереднього, від 28.12.1960, Кримінально-процесуального Кодексу.

Так, стаття 85³ зазначеного Кодексу «Застосування телефонної конференції та відеоконференції при проведенні слідчої дії» визначала наступне: «Відеоконференція може застосовуватися під час допиту свідка, експерта, підозрюваного, обвинуваченого і підсудного, очної ставки, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин події.» [5]

Таким чином, є всі підстави вважати, що такий вузький перелік слідчих та судових дій, що можуть бути проведені у режимі відеоконференції, які передбачені у чинному КПК, в порівнянні з минулим, є не виправданим та потребує законодавчого розширення.

Необхідно зазначити, що існуюче обмеження інших слідчих та судових дій в дистанційному (відеоконференції) режимі під час досудового розслідування немає свого об'єктивного обґрунтування.

Враховуючи викладене, на нашу думку, є всі підстави для внесення змін до існуючого КПК України з метою закріплення більш розширеного переліку слідчих (розшукових) та судових дій, які можливо провести в дистанційному режимі (відеоконференції), що можуть бути проведені дистанційно з неповнолітнім підозрюваним: допит підозрюваного; впізнання речей; одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, слідчий експеримент.

Необхідно зазначити, що проведення слідчих дій у режимі відеоконференції доцільно лише з тими підозрюваними, що вперше вчинили кримінальні проступки та не тяжкі злочини, а також виявили бажання співпрацювати зі слідством в межах програми відновного правосуддя.

Окремим питанням, при проведенні слідчих дій з неповнолітнім підозрюваним в режимі відеоконференції є місцезнаходження адвоката: чи можлива його дистанційна участь в проведенні такого заходу. На нашу думку, адвокат повинен знаходитись біля свого підзахисного, його дистанційне знаходження від неповнолітнього підозрюваного не є допустимим.

Після розширення переліку слідчих дій, що можуть бути проведені в дистанційному режимі (відеоконференція) наступним питанням для слідчого повинно бути застосування тактики виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного та подальшого отримання правдивих свідчень.

Дійсно, надання підлітком згоди співпрацювати зі слідством, не виключає можливості надання ним неправдивих свідчень відносно деяких обставин вчинення кримінального правопорушення або участі у ньому інших осіб.

Враховуючи те, що безпосередній контакт неповнолітнього та слідчого відсутній, остатній повинен володіти: знаннями психології неповнолітніх осіб; розвиненою логікою, для забезпечення належного аналізу показань; знаннями педагогіки та ін.

«Тактичні прийоми виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних – це найбільш раціональні способи впливу слідчого з метою отримання криміналістично-важливої інформації. Застосування тактичних прийомів ґрунтуються на логічності, законності та доцільності.

Основними критеріями виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного є:

- рівень інтелектуального розвитку дитини, який надасть можливість слідчому дійти висновку про її здатність вигадувати обставини подій;
- рівень поінформованості неповнолітнього підозрюваного про обставини події злочину (наприклад, у випадку незнання окремих деталей, які він повинен був знати);
- лексичний запас неповнолітнього, який вкаже слідчому на підготовку щодо дачі показань;
- емоційний стан неповнолітнього підозрюваного;
- схематичність дачі показань, у випадку заздалегідь спланованої розповіді;
- характер відтворення подій (у випадку, коли неповнолітній не припускає аби в його показаннях були неузгодження або неточності);
- стиль викладу інформації, що супроводжується нетиповими реакціями (частота дихання, пітливість та ін.).» [6]

«Необхідно володіти хоча б найпростішими прийомами фізіономістики. Наприклад, спостерігаючи за співрозмовником або ведучи з ним бесіду, оперативний працівник, слідчий повинен знати, що під впливом емоцій, які відчуває індивід, народжуються скоординовані скорочення і розслаблення м'язів обличчя, що визначають його вираз. Про щирість людської емоції свідчить симетрія обличчя (чим сильніша фальш, тим більше різняться права та ліва сторона обличчя). Типові вирази обличчя, що свідчать про емоції, які відчуває особа: радість, інтерес, подив, презирство, страх, гнів, сором. Знати вираз обличчя за різних емоцій дуже важливо» [7].

У зв'язку із цим, значну роль при проведенні дистанційної слідчої дії відіграє відеозапис, який в обов'язковому порядку повинен вестися: поєднуючи в собі фонозапис і відеофіксацію, відображаючи, в якій атмосфері відбувалась слідча дія, поведінка неповнолітнього підозрюваного, відповіді на поставлені йому запитання, зовнішні реакції на них, рівень освіченості, вихованості тощо.

Аналіз проведеної слідчої дії є підставою для планування наступних слідчих дій з неповнолітнім підозрюваним.

Під час допиту, у разі надання неповнолітнім підозрюваним неправдивих свідчень, слідчий, з метою отримання правдивих показань, повинен застосовувати наступні заходи:

«прийоми впливу на емоційну сферу, а саме:

- використання стану емоційного напруження, який ґрунтується на тому, що слідчий повідомляє неповнолітньому підозрюваному про таку подію чи факти, які б викликали дискомфорт або психічну напруженість;

- різке спростування неправдивих свідчень, коли слідчим пред'являються контрдокази або заперечення хибних показань;
- застосування комбінованого допиту, коли слідчий різко змінює темп (уповільнено та прискорено) та характер постановки (уточнюючі та контрольні) запитань;
- вираження уважності до неповнолітнього підозрюваного, яке полягає у киванні на відповіді, підбадьорливому вимовлянні;
- переключення на факти, які могли б зацікавити неповнолітнього;
- вираження доброзичливості та розуміння;
- 1) на мотиваційну сферу:
 - використання доказової бази, коли у слідчого в наявності декілька доказів, які направлені на спростування неправдивих показань;
 - використання обіцянок, які слідчому під силу виконати;
- 2) на розумову (інтелектуальну) сферу:
 - використання штучно створених умов, які спонукають або надихають на дачу правдивих показань;
 - застосування психологічної маніпуляції;
 - наголошення на моральних позиціях та поглядах;» [6]

Вказане підтверджує раніше виказану думку С.В. Белан та Т.О. Луценко [7], з якою ми повністю погоджуємось, що виділяють наступні прийоми впливу як: асоціація за суміжністю - демонстрування місця події або його фотографії асоціює спогади про власні дії, ознаки, переживання допитуваного; контрастність - демонстрування протилежних за якостями предметів, об'єктів, ведеться бесіда про контрастні властивості предметів, явищ, подій (здоров'я – хвороба тощо); перифраза - повторення своїми (іншими) словами проблемної, неправдивої, спірної інформації про подію злочину; демонстрація «незаповненості» - акцентування, підкреслювання розірваних зв'язків у показаннях, білих плям у версії, відсутності фактів, відомостей про осіб тощо; інерція - створення настрою максимальної захопленості з бесіди на сторонні теми, а потім – різке запитання стосовно справи. [7]

Висновки. Програма відновного правосуддя є позитивним кроком в забезпеченні захисту неповнолітніх від наслідків вчинення ними кримінальних проступків або злочинів невеликої тяжкості.

Застосування режиму дистанційного проведення слідчих дій (відеоконференції) спрямоване на забезпечення участі неповнолітнього підозрюваного у досудовому розслідуванні доцільно у вчиненні ним вперше кримінального правопорушення у вигляді кримінального проступку або нетяжкий злочин та виявлення ним бажання взяти участь у державній програмі відновного правосуддя.

Крім того, на нашу думку, розширення переліку слідчих дій, які можливо проводити за участю неповнолітнього підозрюваного у дистанційному режимі (відеоконференція) забезпечить підвищення якості правосуддя шляхом забезпечення його доступності, скорочення строку розгляду справ, особливо в період проведення карантинних заходів у зв'язку із пандемією коронавірусу, а також забезпечить економію матеріальних коштів.

З цією метою, вважаємо за потрібне доповнити статтю 232 Кримінального процесуального Кодексу України п.6 ч.1: «Участь неповнолітнього підозрюваного, який вперше вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, і надав згоду на участь в програмі відновного правосуддя, може бути забезпечена у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) під час проведення наступних слідчих дій: допит підозрюваного; впізнання речей; одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, слідчий експеримент.»

Також необхідно зазначити, що проведення слідчих дій в дистанційному режимі (відеоконференція), у зв'язку із відсутністю прямих контактів із підлітком, ускладнює для слідчого проведення слідчих дій, внаслідок чого важливе значення має визначення криміналістичних прийомів спрямованих на виявлення неправдивих свідчень неповнолітніх підозрюваних та способи їх подолання.

Застосування слідчим криміналістичних прийомів виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних та їх подолання – це найбільш раціональні способи впливу слідчого на неповнолітнього підозрюваного з метою отримання криміналістично-важливої інформації.

Вживання запропонованих психологічних прийомів з подальшим визначення їх розподілу на мотиваційну, емоційну та інтелектуальну сферу повинно ґрунтуватися на логічності, законності та доцільності.

Вказані заходи забезпечують можливість викрити факти надання неправдивих показань неповнолітнім підозрюваним та застосувати способи їх подолання, уникаючи при цьому його психологічне травмування.

References:

1. Ministerstvo yusticiyi Ukraini, Ofis Generalnogo prokurora, Nakaz №1473/5/194 vid 17.04.2020 «Pro vnesennya zmin do Nakazu Ministerstva yusticiyi Ukraini, Generalnoyi prokuraturi Ukraini vid 21.01.2019 №172/5/10», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0360-20#n2>.

2. «Programa vidnovnogo pravosuddya dlya nepovnolitnih zapracyuye po vsij Ukrayini», URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_t=rec&id=271210
3. Bilous V. V. Distancijne kriminalne provadzhennya: nedoliki zakonodavchoyi reglamentaciyi i shlyahi yih usunennya. Zakonodavstvo Ukrayini: istoriya rozvitku, socialna obumovlenist, yakist, zastosuvannya ta vdoshkonalennya: tezi dop. mizhnar.nauk.-prakt. konf., m. Zaporizhzhya, 5–6 grud. 2014 r. Zaporizhzhya, 2014. P. 185–188.
4. Kriminalnij procesualnij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 13 kvitnya 2012 r. №4651-17, URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Kriminalno-procesualnij kodeks Ukrayini (v redakcii 1960 r.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>
6. Prodanets Natalia, Tactical admissions of discussion of undual discussion of minor suspect and its methods, URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/1964>
7. Nekrasov V.A., Macyuk V.Ya., Filonenko N.Ye. Operativne rozpiznavannya. Kiyiv : KNT, 2007. 216 p.
8. Bielani S.V., Lutsenko T.O. Psykholohichni pryomy podolannya protydii slidstvu pry provedenni okremykh slidchykh dii. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. 2009. Vyp.6 P.11- 20.

Об участии несовершеннолетних подозреваемых в следственных действиях в режиме видеоконференции, а также применение, в связи с этим, тактических приемов выявления ложных показаний и способы их преодоления

Федоров Игорь Васильевич, e-mail: Igalf1969@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Проданец Наталия Николаевна, e-mail: nata_03031992@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье исследуются возможность внесения изменения Криминальный процессуальный Кодекс Украины в связи с внедрением программы восстановительного правосудия для подростков, которые совершили впервые криминальный проступок или нетяжкое преступление.

Участие несовершеннолетнего подозреваемого в данной программе даст возможность избежать такого негативного последствия для подростка как судимость. В связи с внедрением данной программы возникла необходимость в расширении перечня следственных действий, проведение которых возможно в дистанционном режиме (видеоконференции) с участием несовершеннолетних подозреваемых.

В связи с предлагаемым расширением перечня следственных действий проведение которых возможно в режиме видеоконференции возрастает значение критериев выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого. Выявление, причин дачи ложных показаний несовершеннолетними подозреваемыми, факторов непосредственно влияющих на получение правдивых показаний и функции тактических приемов выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого, имеют возрастающую роль при проведении дистанционных следственных действий.

Предоставляется перечень тактических приемов выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого и предлагается их применения во время допроса.

На основе анализа научных работ исследованы и дополнен перечень психологических приемов выявления ложных показаний, выделены психологические приемы направленные на эмоциональную, мотивационную и интеллектуальную сферы психики подростка.

Ключевые слова: криминальный процес, следственные действия, тактические приемы, ложные показания, следователь, несовершеннолетний подозреваемый, противодействие, психологическое воздействие.